

Тернопільська обласна рада
Управління освіти і науки Тернопільської обласної державної адміністрації
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка

Кафедра історії та методики навчання

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ІСТОРІЯ ОСВІТИ НА ВОЛИНІ

рівень вищої освіти **перший (бакалаврський)**

галузь знань **01 Освіта/Педагогіка**

спеціальність **014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)**

освітньо-професійна програма **Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)**

Робоча програма навчальної дисципліни «*Історія освіти на Волині*» для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини). Кременець, 2021. 20 с.

Укладачі:

Собчук Володимир Дмитрович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та методики навчання,

Сеньківська Галина Ярославівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та методики навчання.

Схвалено на засіданні *кафедри історії та методики навчання*

Протокол №1 від 31 серпня 2021 р.

Завідувач кафедри

І. Скакальська

1. ВСТУП

Анотація. Волинь як один з історичних країв України; джерела з історії освіти і школи в регіоні; культурно-освітні процеси на Волині від середньовіччя до сьогодення; ключові події історії освіти; найголовніші навчальні заклади краю; сучасні вітчизняні і зарубіжні дослідження культурно-освітніх процесів на Волині.

Зміст дисципліни: вступ до курсу; культурно-освітні процеси на Волині у середньовіччі і в ранній новий час; освіта і школа в регіоні в ХІХ – на початку ХХ ст.; освіта на Волині між двома світовими війнами; освіта і школа кін. 30-х рр. ХХ – поч. ХХІ ст.

Ключові слова: братська школа, Волинська гімназія, Волинська губернія, Волинська духовна семінарія, Волинська земля, Волинська область, Волинське воєводство, Волинський ліцей, Волинь, вчительська семінарія, двокласна школа, Добрилове Євангеліє, другокласна школа, духовна семінарія, духовне училище, Едукаційна комісія, єшива, жіноче єпархіальне училище, історичний край, кальвіністська школа, комерційне училище, конвікт, Кременецька грамати́ка, Кременецький братський монастир, Кременецький ліцей, Кременецький педагогічний інститут, Кременецький учительський інститут, Луцька братська школа, Луцьке Євангеліє ХІV ст., Луцький псалтир 1384 р., освітній округ, Острозька академія, Острозька Біблія, парафіяльна школа, педагогіум, Пересопницьке Євангеліє, повітова школа, Радзивіллівський літопис, социніанська школа, талмуд-тора, хедер, церковно-вчительська школа, церковнопарафіяльна школа, школа грамоти.

2. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна програма, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 01 Освіта/ Педагогіка	Нормативна	
Модулів – 3	Спеціальність 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)	Рік підготовки	
Змістових модулів – 2		1	1
Загальна кількість годин – 90		Семестр:	
		1	1
		Лекції	
		18 год.	6 год.
		Практичні, семінарські	
		16 год.	4 год.
		Лабораторні:	
		Самостійна робота	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи – 3,3	Освітній рівень перший (бакалаврський)	56 год.	80 год.
		Вид контролю: залік	

Примітка. Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної роботи для денної форми навчання: 38% – 62%;
для заочної форми навчання: 12% – 88%.

3. МЕТА І ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета:

- 1) опанувати культурно-освітню спадщину Волині як одного з історичних країв України;
- 2) розвинути потребу і вміння аналізувати й оцінювати культурно-освітні процеси і явища та визначати їхнє місце в поступі цивілізації;
- 3) формувати регіональну й локальну ідентичність.

Завдання:

- 1) вивчити культурно-освітні процеси на Волині від давнини до сьогодення;
- 2) розвинути дослідницькі навички тлумачення фактів культурно-освітнього життя;
- 3) стимулювати інтерес до минулого для забезпечення інтелектуальним заняттям з метою уникання фрустрації;
- 4) прививати цінності, шановані в сучасному громадянському суспільстві.

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Історія освіти на Волині» студент повинен володіти такими **компетентностями**:

Інтегральна:

ІК. Здатність розв'язувати складні задачі та проблеми в галузі освіти, що передбачає проведення досліджень і здійснення інновацій та характеризується комплексністю і невизначеністю умов та вимог

Загальні:

ЗК2. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК5. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК8. Здатність проводити дослідження на відповідному рівні, діяти на основі етичних правил та академічної доброчесності.

ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК12. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

Програмні результати навчання:

РН1. Осмислювати соціальну значущість педагогічної професії, підвищувати особистісний і професійний розвиток, виявляти здатність до самоорганізації професійної діяльності, застосовувати ідеї та концепції для розв'язання конкретних практичних задач.

РН2. Вміти використовувати різноманітні ресурси для пошуку потрібної інформації, критично аналізувати й опрацьовувати інформацію з метою використання її у сфері професійної діяльності із дотриманням принципів академічної доброчесності.

4. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1

ВСТУП. ОСВІТА НА ВОЛИНІ ДО КІНЦЯ XVIII СТ.

Тема 1.1. Вступ до курсу історії освіти на Волині

Предмет і завдання курсу.

Волинь як один з історичних країв України. Історичне районування України. Критерії районування. Територія Волині як історичного краю. Ядро і периферія краю. Назви краю.

Джерела з історії освіти і школи на Волині. Писемні джерела. Архівні документи. Мемуарна і художня література. Іконографічні джерела. Публікації джерел.

Дослідження з історії культурно-освітніх процесів на Волині.

Тема 1.2. Освіта і школа середньовічної Волині

Історичні умови культурно-освітніх процесів. Формування Волині як одного з історичних країв України. Державотворчі процеси в регіоні. Край у складі Русі. Утворення окремих князівств. Волинь у Галицько-Волинській державі. Волинь у Великому князівстві Литовському.

Поширення на Волині писемності та освіти. Витоки писемності і книжної мови слов'ян. Християнізація краю і поширення писемності. Матеріал для письма. Православні церкви і монастирі як осередки репродукування грамотності. Міські парафіяльні школи при католицьких костелах.

Книжна культура середньовічної Волині. Монастирі як осередки книгописання. Найвидатніші пам'ятки книжної культури краю. Добрилове Євангеліє 1164 р. Галицько-Волинський літопис XIII ст. Луцький псалтир 1384 р. Луцьке Євангеліє XIV ст. Радзивілівський літопис кін. XV ст.

Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 рр. Сучасні факсимільні видання пам'яток книжної культури Волині.

Тема 1.3.-1.4. Освіта і школа ранньомодерної Волині

Історичні умови розвитку освіти. Волинь як складова частина Речі Посполитої. Адміністративно-територіальний устрій. Економічне і соціальне життя. Релігійне й культурне обличчя краю. Православна і Католицька церкви на Волині. Реформаційні рухи. Берестейська церковна унія і Волинь. Заснування нових монастирів. Поява книгодрукування. Спустошення Волині війнами середини й другої половини XVII ст. Волинь наприкінці XVII та у XVIII ст. Зміцнення позицій Католицької церкви. Посилення полонізації краю. Конфесійний характер освіти.

Православні школи. Домашня освіта. Парафіяльні школи. Монастирі як осередки освіти. Братські школи. Луцька братська школа. Школа і друкарня Кременецького братського монастиря. Шкільні підручники. «Буквар» Івана Федорова. «Грамматика» Мелетія Смотрицького. Кременецька граматика. Грамотність населення.

Острозький культурно-освітній осередок. Василь-Костянтин Острозький. Острозька академія. Видавнича діяльність острозького осередку. Острозька Біблія.

Унійні школи на Волині. Кафедральна школа. Культурно-освітня діяльність василіанських монастирів. Типи монастирських шкіл. Почаївський монастир як культурно-освітній осередок Волині. Початкові парафіяльні школи.

Освітня діяльність Католицької церкви. Парафіяльні школи. Освітня діяльність чернечих орденів. Кременецький францисканський монастир і його школа. Луцький, Острозький і Кременецький єзуїтські колегіуми.

Протестантські освітні заклади. Кальвіністські школи. Социніанські школи. Академія в Киселині. Протестантська школа в Гощі.

Освіта в єврейських громадах Волині. Євреї як етноконфесійна група

населення краю. Система єврейських шкіл (хедер, талмуд-тора і єшива).

Школи Едукаційної комісії. Система закладів освіти (головна та окружні і підокружні школи). Окружна школа в Кременці.

Освітні подорожі волиняків. Вихідці з Волині в університетах Європи та Замоїській і Києво-Могилянській академіях.

Змістовий модуль 2

ОСВІТА НА ВОЛИНІ В ХІХ – на початку ХХІ ст.

Тема 2.1.-2.2. Освіта і школа на Волині в ХІХ – на початку ХХ ст.

Історичні умови розвитку освіти. Доля Волині під час поділів Речі Посполитої. Адміністративно-територіальний поділ, економічне життя і соціальний устрій краю в Російській імперії. Польське повстання 1830–1831 рр. на Волині та його наслідки. Модернізаційні процеси кінця ХІХ – початку ХХ ст. Русифікація краю.

Система освіти в Російській імперії. Освітня реформа початку ХІХ ст. Навчальні округи. Система закладів освіти (початкові школи, повітові училища, гімназія та університет).

Волинська гімназія і Волинський ліцей у Кременці (1805–1833). Тадеуш Чацький і Гуго Колонтай як творці Волинських Афін. Матеріальне забезпечення закладів освіти. Структура гімназії і ліцею. Школа присяжних геометрів. Школа практичних механіків. Бібліотека і друкарня. Навчальний план гімназії і ліцею. Педагогічний персонал. Учнівський колектив і його життя. Конвікти. Перетворення Кременця в провідний осередок культурно-освітнього життя Правобережної України. Ліквідація ліцею.

Церковні заклади освіти. Волинська духовна семінарія. Навчальний план закладу. Педагогічний персонал. Семінарія і краєзнавчий рух на Волині. Микола Теодорович. Чоловічі духовні училища. Волинське жіноче училище духовного відомства в Житомирі. Волинське жіноче єпархіальне училище в

Кременці. Церковнопарафіяльні школи. Двокласні школи.

Професійна освіта. Сільськогосподарські школи в селах Лідихів і Білокриниця. Кременецьке комерційне училище.

Підготовка вчителів народних шкіл. Положення 1870 р. про вчительські семінарії. Острозька і Дедеркальська вчительські семінарії. Волинська єпархіальна церковно-вчительська школа. Другокласні церковно-вчительські школи.

Тема 2.3. Освіта на Волині між двома світовими війнами

Загальна характеристика періоду. Волинь під час Першої світової війни і революції. Поділ Волині на польську і радянську частини. Адміністративно-територіальний устрій краю. Модернізаційні процеси на Волині та наслідки їх.

Культурно-освітні процеси на Волині в умовах Першої світової війни і революції (1914–1920). Зміни в системі освіти, запроваджені Тимчасовим урядом. Українізація навчальних закладів. Гімназія в Кременці.

Освіта на Волині в складі Польщі (1921–1939). Система навчальних закладів міжвоєнної Польщі. Полонізація освіти. Кременецький ліцей. Матеріальне забезпечення закладу. Навчальний план. Склад учителів та учнів. Приватні навчальні заклади. Українські гімназії. Волинська духовна семінарія в Кременці.

Освіта на Волині під владою більшовиків (1921–1941). Запровадження радянської системи освіти. Мережа навчальних закладів. Ліквідація неписьменності.

Тема 2.4- 2.5. Освіта і школа на Волині кін. 30-х рр. ХХ – поч. ХХІ ст.

Культурно-освітні процеси в регіоні під час Другої світової війни. Радянізація освіти і школи Західної Волині (вересень 1939 – червень 1941 рр.). Реорганізація системи освіти. Українізація освіти. Відкриття вчительських інститутів. Кременецький учительський інститут. Політика німецьких

окупантів у галузі освіти і школи. Освіта в умовах розгортання на Волині руху Опору.

Освіта на Волині в середині й другій половині ХХ ст. Ліквідація наслідків війни і завершення радянізації. Система освіти. Розширення мережі вищих навчальних закладів. Підготовка педагогічних кадрів. Педагогічні інститути в Кременці і Луцьку. Педагогічні училища. Кременецьке педагогічне училище.

Культурно-освітні процеси в регіоні в умовах незалежної України. Розширення мережі вищих навчальних закладів. Острозька академія. Відродження вищої школи в Кременці.

5. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	У тому числі					Усього	У тому числі				
		л.	п.	лаб.	інд.	с.р.		л.	п.	лаб.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. ВСТУП. ОСВІТА НА ВОЛИНІ ДО КІНЦЯ ХVІІІ СТ.												
<i>Тема 1.1.</i> Предмет і завдання курсу	9	2	2	–	–	5	9	–	–	–	–	9
<i>Тема 1.2.</i> Освіта і школа середньовічної Волині	9	2	2	–	–	5	10	2	1	–	–	7
<i>Тема 1.3.</i> Освіта і школа ранньомодерної Волині	18	4	4	–	–	10	17	–	1	–	–	16
Разом за змістовим модулем 1	36	8	8	–	–	20	36	2	2	–	–	32
Змістовий модуль 2. ОСВІТА НА ВОЛИНІ В ХІХ – на початку ХХІ ст.												
<i>Тема 2.1.</i> Освіта і школа на Волині в ХІХ – на поч. ХХ ст.	16	4	2	–	–	10	18	2	–	–	–	16
<i>Тема 2.2.</i> Освіта на Волині між двома світовими війнами	9	2	2	–	–	5	8	2	1	–	–	5
<i>Тема 2.3-2.4.</i> Освіта і школа на Волині кінця 30-х рр. ХХ – початку ХХІ ст.	13	4	4	–	–	5	12	–	1	–	–	11
Разом за змістовим модулем 2	38	10	8	–	–	20	38	4	2	–	–	32
Усього годин	74	18	16	–	–	40	74	6	4	–	–	64
Модуль 2												
Індивідуальне науково-дослідне завдання	16	–	–	–	16	–	16	–	–	–	16	–
Усього годин	90	18	16	–	16	40	90	6	4	–	16	80

6. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Д.ф.	З.ф.
1	Предмет і завдання курсу	2	
2	Освіта і школа середньовічної Волині	2	1
3–4	Освіта і школа ранньомодерної Волині	4	1
5–6	Освіта і школа на Волині в ХІХ – на початку ХХ ст.	4	
7	Освіта на Волині між двома світовими війнами	2	1
8	Освіта і школа на Волині кін. 30-х рр. ХХ – поч. ХХІ ст.	2	1
Усього годин		16	4

7. САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Д.ф.	З.ф.
1	Предмет і завдання курсу	5	9
2	Освіта і школа середньовічної Волині	5	7
3	Освіта і школа ранньомодерної Волині	10	16
4	Освіта і школа на Волині в ХІХ – на початку ХХ ст.	10	16
5	Освіта на Волині між двома світовими війнами	5	5
6	Освіта і школа на Волині в кін. 30-х рр. ХХ – на поч. ХХІ ст.	5	11
Усього годин		40	64

8. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

1. Опрацювання писемного джерела з історії освіти на Волині.

2. Історичний портрет культурно-освітнього діяча регіону (за вибором) обсягом 3–4 стор. (сторінка – 300–320 слів комп'ютерного набору 14-м кеглем через 1,5 інтервалу).

3. Огляд публікацій із проблематики історії освіти обсягом 3–4 стор.

4. Історія навчального закладу (за вибором).

5. Повідомлення на студентську наукову конференцію за результатами власного дослідження з історії освіти на Волині обсягом 3–4 стор.

9. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Лекції, семінарські заняття, аналітична робота з науковими текстами, вирішення проблемних ситуацій та світоглядних завдань.

10. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Поточне оцінювання, оцінка самостійної та індивідуальної роботи, підсумкове тестування, залік.

11. РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

Поточне тестування та самостійна робота						ІНДЗ	Тест	Сума
Змістовий модуль № 1			Змістовий модуль № 2					
Т 1	Т 2	Т 3-4	Т 5-6	Т 7	Т 8	16	36	100
6	6	12	12	6	6			

Шкала оцінювання знань та вмінь студентів під час підсумкового контролю

За шкалою ЄКТС	За національною шкалою	За 100-бальною шкалою
A	Відмінно	90 – 100
B	Добре	82 – 89
C	Добре	75 – 81
D	Задовільно	67 – 74
E	Задовільно	60 – 66
FX	Незадовільно з можливістю повторного складання	35 – 59
F	Незадовільно з обов'язковим повторним курсом	0 – 34
	курсом	

12. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Опорні конспекти лекцій, розробки семінарських занять, завдання для самостійної та індивідуальної роботи.

13. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова література

Артемова Л. В. Історія педагогіки України : підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Київ, 2006.

Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української школи і педагогіки : навч. посібн. Київ, 2006.

Допоміжна література

До всього курсу

Верстюк В. Ф., Дзюба О. М., Репринцев В. Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення : Хронологічний довідник. – 2-е вид., доповн., доопрац. Київ, 2005.

Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви : у 4 т., 5 кн. Київ, 1998.

Енциклопедія історії України : в 11 т. – Київ, 2003–2018.

Енциклопедія українознавства. Словникова частина : в 11 т. – Перевид. в Україні. Львів, 1993–2003.

Історичний атлас України / авт. *Ю. І. Лоза*. Київ, 2015. Історія

української культури / у 5 т., 9 кн. Київ, 2001–2012.

Релігія і церква в історії Волині : збірн. наук. пр. Кременець, 2007.

Слово про Кременець. Жовква 2013.

Собчук В. Історична Волинь : Північний Захід України в регіональному та

локальному вимірах минулого. Кременець, 2017.

Студії і матеріали з історії Волині. 2009. Кременець, 2009.

Студії і матеріали з історії Волині. 2012. Кременець, 2012.

Студії і матеріали з історії Волині. 2013. Кременець, 2015.

Студії і матеріали з історії Волині. 2018. Кременець, 2018.

Чернихівський Г. І., Легкун О. Г. Портрети пером : статті, есеї, рецензії. – Кн. 2. Кременець; Тернопіль, 2003.

До змістового модуля 1

Буквар Івана Федорова. Київ, 1975.

Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV – перша половина XVII століть). Львів, 2007.

«Грамматіки или писменница языка словенскаго», видана в Кременці 1638 року. Львів, 2018.

Гудзяк Б. Криза і реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії / пер. з англ. Львів, 2000.

Зизаній Л. Граматика словенська / підгот. факсим. вид. та дослідж. пам'ятки *В. В. Німчука*. Київ, 1980.

Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів, 2002.

Ісаєвич Я. Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI – XVII ст. Київ, 1966.

Истрин В. А. 1100 лет славянской азбуки. Москва, 1988.

Києво-Могилянська академія в іменах, XVII – XVIII ст. : енцикл. вид. – Київ, 2001.

Князі Острозькі / під наук. ред. *І. Тесленка*. Київ, 2014.

Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. – 2-е вид., із змінами і доповн. Львів, 1999.

Кучінко М. М. Нариси стародавньої і середньовічної історії Волині (від палеоліту до середини XIV ст.). Луцьк, 1994.

Літопис руський. За Іпатським списком / пер. з давньорус. – Київ, 1989.

Луцьке Хрестовоздвиженське братство – інституційний розвиток та місце в суспільному русі України та Білорусі : матеріали міжнар. наук. конф. Луцьк, 2017.

Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576–1636). – Київ, 1990.

Огієнко І. Костянтин і Мефодій, їх життя і діяльність : історично-літературна монографія. – Вінніпег, 1970.

Пам'ятки братських шкіл на Україні (кінець XVI — початок XVIII ст.) : Тексти і дослідження. – Київ, 1988.

Пересопницьке Євангеліє 1556–1561. Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик. – 2 вид., доповн. Київ, 2011.

Смотрицький М. Граматика. Київ, 1979.

Собчук В. Від коріння до крони : Дослідження з історії князівських і шляхетських родів Волині XV – першої половини XVII ст. – Кременець, 2014.

Тахиаос А.-Э. Н. Святые братья Кирилл и Мефодий, просветители славян. – Сергиев Посад, 2005

Фрис В. Я. Історія кириличної рукописної книги в Україні X – XVIII ст. Львів, 2003.

Харлампович К. Западнорусские православные школы XVI и начала XVII века, отношение их к инославным, религиозное обучение в них и заслуги их в деле защиты православной церкви и веры. Казань, 1898.

Яременко П. К. Мелетій Смотрицький. Життя і творчість. – Київ, 1986.

Ярошинський О. Б. Волинь у роки Української національної революції середини XVII ст. Київ, 2005.

Massalski A, Kula E. Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794: szkoły w Wydziale Wołyńskim i Ukrainiskim. – Warszawa 2018.

Meissner A., Wałęga A. Komisja edukacji narodowej 1773–1794 : słownik biograficzny. – Warszawa 2018.

Litak S. Parafie w Rzeczypospolitej w XVI – XVIII wieku : Struktura, funkcje społeczno-religijne i edukacyjne. – Lublin, 2004.

До змістового модуля 2

Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : монографія. Київ, 2008.

Білик В., Карліна О. Жива спільнота: Луцька греко-унійна єпархія кінця ХVІІІ – першої третини ХІХ століть. Львів, 2018.

Биографический словарь выпускников Киевской духовной академии: 1819–1920-е гг.: Материалы из собрания проф. протоиерея Ф. И. Титова и архива КДА : в 2 т. Киев, 1914–1915.

Бовуа Д. Шляхтич, кріпак, ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831–1863) / пер. із франц. Київ, 1996.

Велика Волинь : історія освіти і культури. – Житомир, 2011.

Днепров Э. Д., Усачева Р. Ф. Среднее женское образование в России : учебн. пособие. Москва, 2009.

Сірополко С. Історія Освіти в Україні. – 2-ге вид. Львів, 2001.

Волинські Афіни. 1805–1833 : збірн. наук. пр. – Тернопіль, 2006.

«Волинські Афіни» – між історією і сучасністю. Olsztyn ; Кременець, 2015.

Гуцуляк М. Про далеке зблизка : Рівенська українська гімназія. 1923–1939. З додатком колишньої учениці *Г. Книш-Боа.* – Ванкувер, 1976.

Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. 1918–1920 : док. і матеріали : у 2 т. – Київ, 2006.

Касьянов Г. В. Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля. – Київ ; Едмонтон, 1992.

Київська духовна академія в іменах: 1819–1924 : у 2 т. – Київ, 2015–2017.

Крамар Ю. В. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя. – Луцьк, 2015.

Обличчям до Європи : Наддніпрянська Україна в європейських науково-освітніх відносинах (друга половина ХІХ — початок ХХ ст.) : збірник документів і матеріалів. – Київ, 2018.

Перерва В. С. Церковні школи в Україні (кінець ХVІІІ – поч. ХХ ст.): забутий світ. – Біла Церква, 2014. – Т. 1 : Загальна частина.

Нижнікова С. В. Єпархіальні жіночі училища в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) : монографія. Харків, 2018.

Рівненська гімназія: 1839–1921. Історія. Спогади. Документи. Рівне, 2014.

Рожко В. Духовні православні освітні заклади Волині X – XX ст. Луцьк, 2002.

Прищепка О. Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. Рівне, 2010.

Гончаренко О. М., Гончаренко І. В., Куницький М. П. Нацистська окупаційна політика у сфері освіти на теренах Райхскомісаріату «Україна» (1941–1944 рр.) : монографія. Київ, 2014.

Єржабкова Б. Шкільна справа та шкільна політика в рейхскомісаріаті «Україна» 1941–1944. У світлі німецьких документів. Київ, 2008.

Кучерена М. М. Історія Волині 6 1939–1941 рр. : навч. посібн. Луцьк, 2006.

Ленська В. В. Фашистська шкільна політика на окупованій території України // Український історичний журнал. 1990. – № 10.

Самчук У. Юність Василя Шеремети : роман : у 2 т. – Мюнхен, 1946–1947.

Самчук У. Волинь : роман : у 3 част., 2 т. Київ, 1993.

Собчук В. Історична Волинь : Північний Захід України в регіональному та локальному вимірах минулого. – Кременець, 2017.

Чернов Б. О. Шкільна освіта і наукові дослідження в Райхскомісаріаті «Україна» (1941–1944 рр.) : монографія. – Варшава, 2015.

Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходо́в Волынской епархии : [в 5 т.] – Почаев, 1888–1903.

Теодорович Н. И. Волынская духовная семинария: история первоначал. устройства ее и подведомствен. ей училищ : списки воспитанников, окончивших в ней курсы учения, а также начальников и наставников ее в период времени с 1796 по 1900 г. : с прил. портр. митрополита Антония Рафальского и его писем. – Почаев, 1901.

Теодорович Н. И. История города Кременца Волынской губернии. – 2-е изд., перераб. – Седлец, 1904.

Шмит А. Кременецький ліцей як зразок просвітницької моделі школи на території України у першій половині XIX століття. Кременець, 2012.

Bewauvois D. Szkolnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich. 1803–1832 : w 2 t. – Rzym; Lublin, 1991.

14. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Бібліотека Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка

Бібліотека Кременецького краєзнавчого музею

Вебсайт Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського:

<http://www.nbuv.gov.ua>

Електронна бібліотека Ін-ту історії України НАН України:

<http://resource.history.org.ua/>

Електронна бібліотека «Чтиво»: <http://www.chtyvo.org.ua>

Електронна бібліотека «Діаспоріана»: <http://diasporiana.org.ua>

Електронна бібліотека «Культура України»: <https://elib.nlu.org.ua>

Онлайн-енциклопедія «Вікіпедія»: <https://uk.wikipedia.org>

